

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v63i0.9>

УДК 321.015(479.25)

Пашаєва К. Ф.* (ОНУ імені І. І. Мечникова)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІРМЕНІЇ

THEORETICAL PRINCIPLES OF INVESTIGATION OF INTERNAL POLITICAL TRANSFORMATION IN ARMENIA

*Kseniia Pashaieva – PhD Student (Political Science), Department of International Relations, Odesa I.I. Mechnikov National University (2, Dvoryanskaya str., Odesa, Ukraine).

Abstract

The collapse of the Soviet Union dramatically changed the balance of power in the international arena, as it led to the end of the global bipolar confrontation. Armenia faced a need to reform its internal and foreign policy. The democratic transition of the former Soviet republics has been in the research focus of the western and domestic scientific community. This article studies the theoretical approaches to the study of the transformation process and presents the main changes in the understanding of the democratic transition.

The aim of the article is to analyze the main theoretical approaches to the study of the democratic transition and to reveal the unique features of the Armenian internal political transformation.

The theoretical framework of the article is represented by the fundamental works of D. Rustow, S. Huntington, S. Levitsky, L. Way, F. Schmitter, and M. McFaul. The various aspects of the transformation of the post-Soviet regimes, which fall under the category of the so-called "gray zone" of political regimes, were studied by such scholars as G. O'Donnell, L. Diamond, A. Paul, L. Morlino, T. Carothers, and others. Also, works of the Caucasian scholars D. Shahnazaryan, V. Sahakyan, A. Atanesyan, G. Mikaelian and S. Minasyan which are focused on the establishment process of the imitation democracy and development of the patrimonial networks are studied.

The legacy of the Soviet past in the form of underdeveloped democratic institutions and non-democratic political culture, as well as strong authoritarian tradi-

tions and territorial conflicts, have impeded the democratic transition of Armenia. The paper suggests that the concept of imitation or facade democracy is the best theoretical construct, which covers the majority of aspects of Armenia's transformation process. All things considered, the political system of the country is characterized by instability due to the coexistence of democratic and authoritarian methods as Armenian political elites have managed to create the facade of democratic procedures in order to hold their positions in power.

Keywords: *Armenia, imitation democracy, democratic transition, political transformation, the South Caucasus, hybrid political regime*

Постановка проблеми. Розпад Радянського Союзу цілком змінив баланс сил на міжнародній арені, так як привів до закінчення глобального біполярного протистояння. Перед колишніми соціалістичними республіками, у тому числі Вірменією, постало завдання проведення масштабних внутрішньополітичних перетворень. Демократичний транзит колишніх радянських республік давно зацікавив західну та вітчизняну наукову спільноту. Ця стаття характеризує теоретичні підходи до дослідження трансформаційних процесів, і демонструє зміни у розумінні перехідних процесів.

Мета дослідження полягає у аналізі теоретичних засад демократичного транзиту, який здійснює Вірменія, та виявленні унікальних рис, притаманних процесам внутрішньополітичної трансформації країни.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Історіографія теорії транзитології представлена фундаментальними розробками Д. Растоу, С. Гантінгтона, Ф. Шміттера та М. Макфола. Дослідженнями різних аспектів трансформації пострадянських режимів, так званої «сірої зони», займалися такі провідні вчені, як Г. О'Доннелл, Л. Даймонд, А. Пол, С. Левицький, Л. Вей, Л. Морліно, Т. Карозерс та інші. Поняття обмеженого плюралізму, та концепції домінуючої коаліції були розроблені Х. Лінцом та А. Степаном. Явище дифузії демократії в умовах комунізму та посткомунізму було об'єктом дослідження В. Бунц та Ш. Волчіка. Вивченню процесу встановлення імітаційної демократії та поширення патримоніальних мереж присвячені роботи кавказьких вчених Д. Шахназаряна, В. Сахакяна, А. Атанесяна, Г. Мікаеляна, С. Мінасяна та вітчизняних – О. Фісуна.

Необхідно зауважити, що на сьогодні не існує єдиної теорії, яка б охоплювала всі фактори та тенденції процесу трансформації країн

Південного Кавказу. Вивчення процесів посткомуністичної трансформації є темою, що протягом довгого часу приваблювала як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Основа вивчення політичної трансформації пов'язана з появою такої галузі політичної науки як транзитологія.

Одна з основних тез транзитології щодо домінування демократичної парадигми зазнала поразки, коли мова зайшла про країни колишнього Радянського Союзу, до яких відноситься й Вірменія. Стало зрозумілим, що не існує універсального шляху встановлення та консолідації демократії. Західні вчені-політологи дійшли висновку, що демократичний транзит не є єдиним шляхом розвитку для колишніх соціалістичних режимів. Тому до країн колишнього соціалістичного табору почали застосовувати термін «посткомуністична трансформація». Вчені-транзитологи припускають, що процес переходу завершується встановленням демократії неконсолідованої або консолідованої, чи затяжним переходом.

До цього політична стратегія фактично була одна – це був рух до демократії, який став глобальним трендом з перемогою США в «холодній війні». Трансформаційні процеси політичної сфери мали привести до формування системи влади на правовій основі, законодавчого та конституційного розвитку держави, вдосконалення виборчої системи, інституалізації парламентаризму, здійснення реформи судової системи, впровадження інституту місцевого самоврядування, створення багатопартійної політичної системи, забезпечення функціонування незалежних засобів масової інформації, появи нової політичної еліти тощо. Єдиною можливою політичною траєкторією вважався перехід від недемократичних форм правління до демократичних.

Перебіг трансформаційних процесів в значній мірі залежить від старих і нових моделей суспільного розвитку, культурних особливостей, політичної волі до реформування політичної системи та влади, її механізмів функціонування, появи нової політичної еліти та взаємодії влади з громадськістю.

Американський науковець Данкварт Растоу, який заклав основи транзитології, в своїй статті «Transitions to democracy: toward a dynamic model» розмежував генетичний і функціональний підходи до політичної модернізації, як цілеспрямованої трансформації, наголосивши на ролі перемінних факторів політичної динаміки (Rustow, 1970). Розмежування цих підходів необхідне в сучасних теоріях полі-

тичної транзитології, так як дозволяє розрізнати сили, які здійснили перехід до демократії, і сили, які використовують демократію як інструмент влади, або як фасад для напівдемократичних режимів.

Також, Д. Растоу виділяє три фази перехідного процесу: підготовча фаза, яка характеризується боротьбою провідних політичних сил; друга фаза – це фаза прийняття рішень шляхом пошуку консенсусу основними політичними акторами щодо політичних правил демократичного процесу; і третя фраза, яка завершує процес формування нових демократичних інститутів. Кожна з фаз трансформації має різні визначальні фактори (Rustow, p. 361).

Розроблений Д. Растоу підхід випереджає ідею третьої хвилі демократизації Самуеля Гантінгтона, який описує хвилі демократизації як групи переходів від недемократичних режимів до демократичних, що відбуваються в певний період часу, і кількість яких значно перевищує кількість переходів в протилежному напрямку в даний період (Huntington, 2006, p. 26).

Розглядаючи процеси лібералізації 1990-х рр. у країнах колишнього Радянського Союзу, С. Гантінгтон відзначає, що повна відсутність демократичного досвіду є значною перешкодою для демократизації (Huntington, 2006, p. 316). Оскільки ліберальні реформатори в цих країнах розглядали лібералізацію як спосіб усунення опозиції, і вдавалися до часткової демократизації, результатом чого було поєднання авторитарних та демократичних практик, які не змінювали кардинально характер системи (Huntington, 2006, p. 142).

Також, цікавою є теза вченого про зв'язок демократії з західною культурою, який має безпосереднє значення для демократизації Балкан і країн колишнього Радянського Союзу. Оскільки антидемократична культура перешкоджає поширенню демократичних норм у суспільстві, заперечує легітимність демократичних інститутів, і ускладнює їх розбудову та функціонування (Huntington, 2006, p. 319).

Стівен Левицький та Лукан Вей пишуть про те, що сучасні демократичні режими мають відповідати чотирьом мінімальним критеріям: 1) проведення відкритих, вільних та справедливих виборів до органів виконавчої та законодавчої влади; 2) широке надання права голосу; 3) захищені політичні права та громадянські свободи, включаючи свободу преси, асоціацій та право на відкриту критику влади без загрози переслідування; 4) влада належить обраним органам влади, які не є підзвітними військовим або клерикальними колам (Levitsky, Way, 2002, p. 53).

Американський вчений Майкл Макфол виявляє феномен так званої «четвертої хвилі» демократизації. Він критикує дослідників третьої хвилі демократизації, і вказує на те, що їх дослідження відкидають структурні причини демократизації, та є актороцентричними (McFaul, 2006, p. 5).

Модель транзиту третьої хвилі вирізняла чотири типи суб'єктів: представники правлячої еліти, які дотримувались жорсткої або м'якої лінії поведінки, помірковані та радикальні сили. Найчастіше країни третьої хвилі ставали демократичними, коли прихильники м'якої лінії поведінки чинного режиму та представники поміркованого табору нової політичної еліти створювали пакти, які вели до переходу від диктатури до демократії.

Г. О'Доннелл та Ф. Шмітер досліджуючи пакти, відзначали, що пакти є тимчасовими угодами між акторами, які прагнуть: 1) обмежити порядок денний політичного вибору, 2) пропорційно розподілити привілеї та 3) обмежити участь третіх сил у прийнятті рішень. Поєднання цих трьох компонентів забезпечувало перехід до демократичної політичної системи (O'Donnell, Schmitter, 1986, p. 41).

Майкл Макфол зазначає, що динаміка переходу четвертої хвилі демократизації була іншою. Оскільки зміна режиму в посткомуністичних країнах не була результатом переговорного процесу та створення пакту між представниками старої та нової політичних еліт, а навпаки, була нав'язана тими, хто займав більш сильні позиції. Таким чином, у країнах пострадянського простору не була виконана найважливіша умова успішного пакту – встановлення балансу сил (McFaul, 2006, p. 11).

Окрім того, актором демократичного процесу четвертої хвилі стали масові актори, які вважалися шкідливими при третій хвилі демократизації. Революційні рухи знизу, а не політична еліта, зруйнувала комуністичні режими і створила нові демократичні інститути. Масовий актор, представлений суспільними діями був залучений до процесу переходу, і часто використовував конфронтаційну та некооперативну тактику для досягнення демократичних цілей (McFaul, 2006, p. 15).

Також, нова міжнародна система, яка виникла після розпаду Радянського Союзу, розширила порядок денний транзитного процесу – були включені такі питання, як повномасштабні політичні зміни, фундаментальна реорганізація економічних інститутів, та перегляд державних кордонів. В той час, як дослідники третьої хвилі

демократизації стверджували, що одночасне здійснення економічних та політичних реформ неможливе. У разі четвертої хвилі демократизації це було неминучим, оскільки повалення комунізму відбувалося дуже швидкими темпами (McFaul, 2006, р. 23).

Невизначеність кордонів держав «четвертої хвилі», яка була пов'язана з територіальними диспутами та конфліктами, негативно впливала на процес демократизації (McFaul, 2002, с. 240). Територіальні конфлікти створювали умови, при яких до влади змогли прийти недемократичні політичні лідери.

Збігнев Бжезинський відзначав, що три закавказьких держави – Вірменія, Грузія та Азербайджан утворені на основі історично сформованих націй. В результаті їх націоналізм має тенденцію до поширення і посилення, а територіальні конфлікти є ключовою проблемою їх розвитку. Тому не дивно, що після падіння Радянського Союзу жодна з трьох держав Південного Кавказу не була готова до нового незалежного статусу і розвитку регіонального співробітництва (Бжезинський, 1999, с. 66).

Це продемонстрував конфлікт щодо статусу Нагірного Карабаху – анклав на території Азербайджану, населеного переважно вірменами. З огляду на той факт, що вірмени є християнами, а азербайджанці – мусульманами, конфлікт мав релігійне забарвлення. Згубна для економіки війна ще більше ускладнила становлення обох країн як стабільних незалежних держав (Бжезинський, 1999, с. 68).

Переходячи до теоретичних засад дослідження політичних режимів необхідно визначити поняття «режим». Режим це сукупність державних установ та норм, які формально або неформально існують на певній території при певній кількості населення. Леонардо Морліно пише про мінімальний набір характеристик демократичного режиму, якими є а) загальне виборче право, чоловіче та жіноче; б) проведення вільних, конкурентних, періодичних та чесних виборів; в) наявність більше ніж однієї партії; г) різноманітні джерела інформації (Morlino, 2008, р. 3).

Режими країн Південного Кавказу, поруч з іншими пострадянськими режимами, відносять до так званої «сірої зони» політичних режимів. О'Доннелл визначає режими «сірої зони» як режими схильні до авторитаризму, які лише переймають атрибути демократичних держав (O'Donnell, 1996, с. 34).

Ларрі Даймонд, також, виявляє «сіру» зону між виборчими і ліберальними демократіями (Diamond, 1996, р. 25). Вчений пропонує

категорію псевдodemократії – певного виду виборчої демократії, яка відрізняється від електоральної браком політичної конкуренції, при якій правляча партія може бути усунута від влади, та від авторитаризму, який дозволяє існування незалежних опозиційних партій (Diamond, 1996, р. 25).

Вчений пояснює появу терміну «псевдodemократія» тим, що демократія є єдиною легітимною формою правління, і оскільки будь-який інший тип режиму перебуває під тиском міжнародним та внутрішнім, він вимушений прийняти або імітувати демократію. Практично всі гібридні режими в сучасному світі є псевдodemократичними, оскільки існування формальних демократичних політичних інститутів, таких як багатопартійна виборча конкуренція, маскує авторитаризм. Перемога опозиційної сили не можлива в умовах гібридного режиму, оскільки цьому перешкоджають умови, створені самим режимом. Часто виборчий процес в гібридних режимах проходить під наглядом міжнародних спостерігачів, але при цьому маніпулювання виборами та фальсифікація є поширеними (Diamond, 2002, р. 24).

Американський політолог Томас Карозерс в своїй статті «The End of Transition Paradigm» пише про те, що парадигма транзиту була продуктом певного часу – початку третьої хвилі демократизації, час якої минув (Carothers, 2002, р. 20). На його думку, більше не є доцільним припускати, що більшість країн перебувають у процесі переходу саме до демократії.

Також, помилковим він вважає те, що відхід від авторитаризму складається з трьох етапів демократизації – відкриття, прориву та консолідації, і що проведення регулярних чесних виборів забезпечить демократичну легітимність нового уряду, і сприятиме активізації політичної участі населення та підзвітності уряду виборцям в довгостроковій перспективі (Carothers, 2002, р. 17).

Леонардо Морліно висуває три гіпотези, які пояснюють виникнення гібридних режимів. Гібридні режими приходять на зміну авторитарним режимам, виникають як результат традиційного режиму (монархії чи султанізму); або в результаті кризи демократичного режиму (Morlino, 2008, р. 8).

Оскільки в умовах гібридних політичних режимів державні інституції є скоріш фасадом, то при аналізі центральноазіатських та кавказьких суспільств актуальності набуває вивчення концепції патримоніалізму, яку вперше представив Макс Вебер в книзі «Economy and Society». Він запропонував три типи легітимності: юридично-

раціональну, традиційну та харизматичну. Вчений стверджував, що патримоніалізм характеризує традиційний тип легітимності, і передбачає використання політичної та економічної сили в особистих цілях для побудови взаємовигідних відносин між представниками еліти. Об'єднавшись навколо лідера, чия влада має легітимність традиційного типу, правляча еліта складається з традиційних «товаришів» або «підданих», які зберігають вірність лідеру. На самому верху цієї системи знаходяться члени сім'ї правителя, і ті, хто напряду залежать від лідера – клієнти, васали або фаворити, і посадові особи, вірні правителю (Iskandaryan, Mikaelian, Minasyan, 2016, p. 5).

Далі ця концепція М. Вебера була адаптована до сучасних умов і отримала назву неопатримоніалізм. Вона є напряду пов'язана з концепцією неформальності і такими ключовими поняттями, як патронаж та клієнталізм. У сучасних суспільствах неформальні інститути стають особливо поширені в умовах гібридних режимів. Осільки вони не мають достатнього інституційного потенціалу для забезпечення реалізації принципу верховенства права (Iskandaryan, Mikaelian, Minasyan, 2016, p. 6). Окрім того, Грант Мікаелян та Сергій Мінасян зауважують, що бідність та економічна криза є впливовими передумовами для виникнення та розвитку неформальних установ (Iskandaryan, Mikaelian, Minasyan, 2016, p. 7).

Повертаючись до теорії імітаційної демократії, яка, на думку автора, є найбільш придатним теоретичним конструктом для дослідження внутрішньополітичної трансформації Вірменії, доцільним є наведення її основних характеристик. Давід Шахназарян, провідний вірменський аналітик, виділяє наступні характеристики імітаційної демократії: 1) відсутність фактичного розмежування між гілками влади, та підпорядкування судової влади та законодавчої влади виконавчій; 2) домінування принципу доцільності над принципом законності; 3) зростаючий вплив Росії на інститути влади, внаслідок чого втрачаються елементи державності, незалежності та суверенітету; 4) криміналізація політичних структур та політизація злочинних груп; 5) утримання влади шляхом порушення процесу функціонування політичної системи; 6) внесення змін до конституції з метою посилення позицій президента та подовження президентських термінів; 7) розвинута корупційна система як механізм державного контролю; 8) руйнація неінституалізованої ринкової економіки та створення олігархічної системи управління економікою; 9) переслідування громадських організацій (Shahnazaryan, 2006, p. 359).

Наступним теоретичним конструктом, який слушно застосувати для вивчення політичного розвитку Вірменії є модель Роберта Даля, яка складається з двох вимірів – конкуренції, як показника рівня лібералізації режиму та участі – показника рівня демократизації, яка дає нам розуміння того, що політична участь, тобто право обирати і бути обраним, непридатна для аналізу пострадянських транзитів (Krouse, 1982, p. 447).

На цьому наголошує й Володимир Гельман, який зазначає що досвід проведення радянських неконкурентних виборів підірвав становлення громадянського суспільства на пострадянського простору. Оскільки існування громадянського суспільства було можливим у межах, які визначалися правлячими елітами (Gel'man, 2003, p. 90).

Існує ще один підхід, який можна застосувати для дослідження процесу трансформації Вірменії. Цей підхід вивчає роль державності у процесі демократизації. Слабкість держави є відмінною рисою розвитку пострадянського простору, і має два виміри. По-перше, вона спричинює значні функціональні обмеження держави як системи. Зокрема, державна монополія на використання сили підривається конкуренцією між державними та недержавними акторами. По-друге це те, що слабка держава не здатна забезпечити принцип верховенства права (Gel'man, 2003, p. 92).

Володимир Гельман вказує на те, що з точки зору неоінституціоналістики, верховенство права визначається як домінування формальних інститутів, тобто універсальних правил та норм, які значно обмежують акторів та їхні стратегії. Тим часом, відсутність верховенства права означає домінування неформальних інституцій, які діють згідно з власними правилами та нормами, такими як клієнтелізм та корупція. Таким чином, замість верховенства права, можна спостерігати свавілля, при якому формальні інститути є фасадом для прикриття неформального домінування (Gel'man, 2003, p. 92). На відміну від демократичних режимів, які є конкурентними режимами з домінуванням формальних інститутів, пострадянські політичні режими, у тому числі політичний режим Вірменії, можна розглядати як неконкурентні режими, в умовах яких розпад формальних інститутів призвів до їх заміщення неформальними.

Український дослідник Олександр Фісун, також, висуває гіпотезу, яка стверджує що пострадянські політичні траєкторії у більшості випадків ведуть до оновлення, модифікації та раціоналізації

патримоніальних систем, а не до створення західноєвропейської раціонально-правової конкурентної демократії (Fisun, 2003, р. 2).

На думку вченого, характерною рисою неопатримоніалізму є симбіоз кланового та сучасного раціонально-бюрократичного правління. В неопатримоніальній системі національний лідер контролює політичне та економічне життя країни, а особисті стосунки з лідером відіграють вирішальну роль у накопиченні особистих багатств, або ротації представників політичної еліти. Пострадянські варіанти непатримоніальних структур забезпечують формальне встановлення сучасних державних інститутів – парламенту та багатопартійної системи, виборчого конкурентності та конституції, але відіграють роль фасаду системи, підпорядкованій патримоніальному механізму.

Олександр Фісун пропонує замінити для аналізу пострадянських режимів вимір політичної участі моделі Даля, і спираючись на веберський аналіз раціонально-правової бюрократичної раціоналізації та трансформацію патримоніального правління, вводить такий ключовий чинник пострадянського розвитку як ступінь дистанціювання правителя від засобів керування. Вчений відносить Вірменію до олігархічного неопатримоніалізму, і зазначає що при такому типі відбувається розширення олігархічних кіл, що діють спільно з урядом, або замість нього (Fisun, 2003, р. 6).

Стівен Левицький та Лукан Вей зазначають, що співіснування демократичних правил та автократичних методів, спрямованих на збереження чинної влади є постійним джерелом нестабільності в країнах Південного Кавказу. Це пов'язано з тим, що авторитарні держані діяти вбачають ризики у проведенні виборів до законодавчих органів, обранні судів та діяльності незалежних засобів масової інформації, що і створює періодично можливості для опозиційних сил, тому вони вдаються до різноманітних маніпулювань і фальсифікацій, тим самим забезпечуючи фасадний характер демократичних процедур (Levitsky, Way, 2002, р. 59).

Згідно з Томасом Карозерсом, ще одним синдромом, притаманним політичному розвитку Вірменії, є політика домінуючої влади. Політичний простір країн з цим синдром залишається обмеженим, хоча й присутня політична боротьба опозиційних груп, і демократична інституціональна структура. Однак, політичні угруповання – рух, партія, клан або лідер домінує у системі таким чином, що перспектива їх ротації є малоімовірною (Carothers, 2002, р. 12).

Типовим для країн домінуючої влади є маніпулювання виборами, в ході якого правляча група намагається створити враження чесної виборчої гонки з метою схвалення міжнародної спільноти, при цьому вдаючись до дій, які забезпечують перемогу чинної влади. Держава, як правило, є слабкою і погано функціонуючою, разом з бюрократичним апаратом, який руйнується під впливом де-факто однопартійної системи, що і приводить до масштабної корупції та патримоніалізму (Barner-Berry, Noby, 1995, p. 238).

Досліджуючи партійну систему Вірменії цікавим є факт, який відмічають Корнелі Какачія, Тамара Патарайя, та Майкл Цецір. Вони пишуть про те, що більшість партій на пострадянському просторі засновані довкола однієї особи чи групи, це пояснює велику кількість зареєстрованих політичних організацій. Це впливає на поведінку виборців, які схильні голосувати за харизму кандидата, або ж проти чинного керівництва з метою висловлення свого невдоволення. Харизма та популізм компенсують відсутність політичної програми. Конкуренція між партіями частіше проходить не по політичній лінії, а по проурядовій або антиурядовій осям. До того ж політичні партії не виконують своїх основних функцій, таких як репрезентація інтересів груп суспільства, пошук спільних інтересів та мобілізація виборців (Kakachia, Pataraiia, Cecire, 2014, p. 259).

Макс Бадер, дослідник партійних систем пострадянського простору, пише про те, що найпоширенішою моделлю розвитку партійної системи пострадянських країн є наявність однієї домінуючої правлячої партії («партії влади»), яка представляє режим, контролюючий більшість або всі місця в парламенті, поряд з фрагментованою опозицією, що складається зі слабких та персоналістичних партій, які намагаються закріпитися в умовах нерівної гри (Bader, 2009, p. 103). Найбільш яскравим прикладом домінантної партії у Вірменії є «Республіканська партія».

Також, в ході вивчення системної трансформації Вірменії актуальності набуває феномен дифузії демократії в умовах комунізму та посткомунізму, який досліджували Валері Бунц та Шарон Волчік. Дослідники пояснюють, що дифузія – це зміна масової політичної поведінки, тобто мобілізації проти авторитарних режимів під час виборів в одній країні, яка потім поширюється на сусідні країни (Bunce, Wolchik, 2006, p. 284). Наступає період активних змін, які не є просто відходом від попередніх практик, а фундаментальним перегрупування існуючих політичних, соціальних та економічних порядків.

Появу нового політичного центру сили можна пов'язати з явищем дифузії демократії. Її першим проявом на Південному Кавказі була «Революція троянд» листопада 2003 року у Грузії, яка дала надію на демократизацію країни. Влада перейшла від корумпованого уряду Едуарда Шеварднадзе до опозиційних сил на чолі з Міхаелем Саакашвілі, котрий і розпочав демократичний експеримент у регіоні (Wertsch, 2005, р. 523).

Подібні події відбулися й у Вірменії, коли призначення прем'єр-міністром Сержа Саргсяна у квітні 2018 року спричинило хвилю протестів, які згодом набули загальнонаціонального характеру і отримали назву «Оксамитової революції» (Протесты против Сержа Саргсяна в Армении: что происходит? 2018). В результаті цих подій, Серж Саргсян пішов у відставку, і було обрано нового прем'єр-міністра Нікола Пашиняна – лідера протестного руху (Zolyan, 2018).

Ця революція стала проявом боротьби з існуючою політичною системою, корупцією та концентрацією влади, пануванням домінантних партій та олігархату, а також, проявом боротьби за верховенство права та рівні політичні та економічні можливості (Markarov, 2018, р. 3).

Висновки. Таким чином, спадщина радянського минулого у формі слаборозвинених демократичних інститутів та політичної культури, а також, сильних авторитарних тенденції та територіального конфлікту, перешкоджає демократичним політичним процесам у Вірменії. Ми спробували довести, що концепція імітаційної або фасадної демократії представляє собою найкращий теоретичний конструкт, що допомагає детально проаналізувати процес трансформації Вірменії.

Політична система країни характеризуються нестабільністю по причині співіснування демократичних та автократичних методів управління, а політичні еліти з метою утримання своїх позицій створили фасадний характер демократичних процедур. Задекларована система стримувань і противаг перестала функціонувати, оскільки законодавча та судова гілки влади фактично були підпорядковані виконавчій. Характерні для регіону Південного Кавказу відносини патрон – клієнт, афіліація з сім'єю та кланом, які є домінуючими конструктами кавказьких суспільств, негативно вплинули на розвиток політичних процесів в країні, і посприяли формуванню гібридного політичного режиму.

Багатопартійна система у Вірменії так і не були консолідовані по причині антидемократичних практик електорального процесу. В свою чергу, вірменські політичні партії поділяються на проурядові або опозиційні, оскільки організовуються навколо лідерів, приблизно з однаковими партійними програмами, і не відрізняються ідеологічно одна від одної. Процес формування громадянського суспільства у країні, також, сповільнений і загалом розвивається довкола неурядових організацій. Разом з тим протестна енергія вірменського суспільства дає надію на подальшу демократизацію країни та інституалізацію громадянського суспільства.

Література:

- Бжезинский З. (1999). Великая шахматная доска. Москва: Международные отношения, 1999.
- Протесты против Сержа Саргсяна в Армении: что происходит? (2018). *BBC News*. <<https://www.bbc.com/russian/features-43801331>> (2019, квітень, 18).
- Bader M. (2009). Understanding Party Politics in the Former Soviet Union: Authoritarianism, Volatility and Incentive. *Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization*, 2, 100–120.
- Barner-Berry C., Hoby C. A. (1995). *The politics of change. The transition of former Soviet Union*. New York: St. Martin's Press.
- Bunce V. J., Wolchik S. L. (2006). International diffusion and postcommunist electoral revolutions. *Communist and Post-Communist Studies*, 39, 283–304.
- Carothers T. (2002). The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 1, 5–21.
- Diamond L. (1996). Is the Third Wave Over? *Journal of Democracy*, 3, 20–37.
- Diamond L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, 2, 21–35.
- Fisun O. (2003). Developing Democracy or Competitive Neopatrimonialism? The Political Regime of Ukraine in Comparative Perspective. *Centre for Russian and East European Studies*. <<http://sites.utoronto.ca/jacyk/files/Fisun-CREES-workshop.pdf>> (2019, квітень, 18).
- Gel'man V. (2003). Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building. *Democratization*, 2, 87–104.

- Huntington S. P. (2016). *The Third Wave: Democratization in the Late 20th Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1993.
- Iskandaryan A., Mikaelian H., Minasyan S. (2016). *War, Business and Politics: Informal Networks and Formal Institutions in Armenia*. Yerevan: Caucasus Institute, 2016.
- Kakachia K., Pataraja T., Cecire M. (2014). Networked Apathy: Georgian Party Politics and the Role of Social Media. *Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization*, 2, 255–275.
- Krouse R. W. (1982). Polyarchy & Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl. *Polity*, 3, 441–463.
- Levitsky S., Way L. A. (2002). The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 2, 51–65.
- Markarov A. (2018). Armenia's Foreign Policy Priorities. Are There Any Major Changes Following the Spring 2018 Political Transformation? *Caucasus Analytical Digest*, 104, 3–7.
- McFaul M. (2002). The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World. *World Politics*, 2, 212–244.
- McFaul M. (2006). The Missing Variable: The “International System” as the Link between Third and Fourth Wave Models of Democratization. *CDDRL Working Papers*. <https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/McFaul_No_58.pdf> (2019, квітень, 18).
- Morlino L. (2008). Hybrid Regimes or Regimes in Transition? *FRIDE Working Papers*. <http://blog.pucp.edu.pe/blog/wpcontent/uploads/sites/262/2008/12/WP70-Hybrid_regimes_ENG_sep08.pdf> (2019, квітень, 18).
- O'Donnell G. (1996). Illusions About Consolidation. *Journal of Democracy*, 2, 34–51.
- O'Donnell G., Schmitter P. C. (1986). *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986.
- Rustow D. A. (1970). Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*, 3, 337–363.
- Shahnazaryan D. (2006). The South Caucasus: Problems of Stability and Regional Security. *Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization*, 3, 355–360.

Wertsch J. V. (2005). Georgia as a Laboratory for Democracy. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 4, 519–535.

Zolyan M. (2018). What to Expect from Armenia's New Leader. *Carnegie Moscow Center*. <<https://carnegie.ru/commentary/76365>> (2019, квітень, 18).

References:

Bader M. (2009). Understanding Party Politics in the Former Soviet Union: Authoritarianism, Volatility and Incentive. *Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization*, 2, 100–120.

Barner-Berry C., Hoby C. A. (1995). *The politics of change. The transition of former Soviet Union*. New York: St. Martin's Press.

Bunce V. J., Wolchik S. L. (2006). International diffusion and postcommunist electoral revolutions. *Communist and Post-Communist Studies*, 39, 283–304.

Bzhezinskiy Z. (1999). *Velikaya shahmatnaya doska* [The Grand Chessboard]. Moscow: Mezhdunarodnyie otnosheniya, 1999. [in Russian].

Carothers T. (2002). The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 1, 5–21.

Diamond L. (1996). Is the Third Wave Over? *Journal of Democracy*, 3, 20–37.

Diamond L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, 2, 21–35.

Fisun O. (2003). Developing Democracy or Competitive Neopatrimonialism? The Political Regime of Ukraine in Comparative Perspective. *Centre for Russian and East European Studies*. <<http://sites.utoronto.ca/jacyk/files/Fisun-CREES-workshop.pdf>>.

Gel'man V. (2003). Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building. *Democratization*, 2, 87–104.

Huntington S. P. (2016). *The Third Wave: Democratization in the Late 20th Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1993.

Iskandaryan A., Mikaelian H., Minasyan S. (2016). *War, Business and Politics: Informal Networks and Formal Institutions in Armenia*. Yerevan: Caucasus Institute, 2016.

Kakachia K., Pataraiia T., Cecire M. (2014). Networked Apathy: Georgian Party Politics and the Role of Social Media. *Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization*, 2, 255–275.

- Krouse R. W. (1982). Polyarchy & Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl. *Polity*, 3, 441–463.
- Levitsky S., Way L. A. (2002). The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 2, 51–65.
- Markarov A. (2018). Armenia's Foreign Policy Priorities. Are There Any Major Changes Following the Spring 2018 Political Transformation? *Caucasus Analytical Digest*, 104, 3–7.
- McFaul M. (2002). The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World. *World Politics*, 2, 212–244.
- McFaul M. (2006). The Missing Variable: The “International System” as the Link between Third and Fourth Wave Models of Democratization. *CDDRL Working Papers*. <https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/McFaul_No_58.pdf>.
- Morlino L. (2008). Hybrid Regimes or Regimes in Transition? *FRIDE Working Papers*. <http://blog.pucp.edu.pe/blog/wpcontent/uploads/sites/262/2008/12/WP70-Hybrid_regimes_ENG_sep08.pdf>.
- O'Donnell G. (1996). Illusions About Consolidation. *Journal of Democracy*, 2, 34–51.
- O'Donnell G., Schmitter P. C. (1986). Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986.
- Protestyi protiv Serzha Sargsyana v Armenii: chto proishodit? [Protest against Serzh Sargsyan in Armenia: What is going on?] (2018). *BBC News*. <<https://www.bbc.com/russian/features-43801331>> [in Russian].
- Rustow D. A. (1970). Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*, 3, 337–363.
- Shahnazaryan D. (2006). The South Caucasus: Problems of Stability and Regional Security. *Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization*, 3, 355–360.
- Wertsch J. V. (2005). Georgia as a Laboratory for Democracy. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 4, 519–535.
- Zolyan M. (2018). What to Expect from Armenia's New Leader. *Carnegie Moscow Center*. <<https://carnegie.ru/commentary/76365>>.

Анотація

Паішаєва К. Ф. Теоретичні засади дослідження внутрішньополітичної трансформації Вірменії. – Стаття.

Стаття аналізує наукову думку, яка розробляє загальні підходи до посткомуністичної трансформації, а також концепції специфічних аспектів трансформаційного процесу. Характеризується розвиток наукових підходів і демонструються зміни у розумінні перехідних процесів, відштовхуючись від класичних робіт у цій галузі. Мета статті полягає у аналізі теоретичних засад вивчення демократичного транзиту та виявленні унікальних рис, притаманних процесу внутрішньополітичної трансформації Вірменії. Особлива увага приділяється теорії імітаційної або фасадної демократії, як такої, яка охоплює значну кількість аспектів розвитку політичної системи країни. Також, стаття виявляє основні характеристики притаманні політичному режиму Вірменії.

Ключові слова: Вірменія, імітаційна демократія, політична трансформація, демократичний транзит, Південний Кавказ, гібридний політичний режим.